

МИТОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЛИЧНОСТТА НА ЛЕВСКИ И НАЦИОНАЛНАТА ИСТОРИЯ ВЪВ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ. ДЯКОНЪТ. ЧЪРТИ ИЗ ЖИВОТА МУ“ ОТ ЗАХАРИ СТОЯНОВ

СТРАШИМИР ЦАНОВ

В своето културно и политическо битие всеки етнос изживява период на ценностна самоидентификация. Период, в който чрез различните канали на културна комуникация — литература, изкуство, образователна система, — личности и събития от историята на народния колектив се сакрализират; обявяват се за авторитетни граждански и морални стойности, които не подлежат на преоценка. Съвременният мит превръща историята в природа¹. Негова основна разновидност е национално-историческият мит. Ако за класическия мит е характерно преобразуването на събитията от митичното време на „своеобразен метафоричен код, посредством който се моделира устройството на света, на природното и социалното“², съвременният му, и респективно вторичен, двойник префункционализира събития от реалната национална история в символен код, с който се съизмерва настоящето или, по-точно казано, с който се съизмерва ВСЯКО настояще на обществото.

Създаването на национална митология е задължително явление за всяка реална история и то задължително се появява във времето, когато етноколективът самоосъзнава и легитимира себе си като държавно-културна общност, като нация. Тази легитимност се постига чрез селективното актуализиране на непреходното, вечното в традицията. „Животът като съживяване, като наново оживяване е именно живот в мита³ и сакрализирането на РОДНОТО, на СВОЕТО в ценностна опозиция с ЧУЖДОТО е неотменим принцип на националното митотворчество. Историята на такава особена в многоетническата си еkleктичност и „късната си поява“ нация като американската е показателна за универсалистичните параметри на формулирания принцип. В „Духовният живот в Америка“ (книга, преведена на български от Г. Константинов) Кнут Хамсун прави интересни наблюдения върху спецификата на американския патриотизъм: „...в Америка на Шекспира гледат като на национална собственост. Когато узнаеш, че янките са се опитвали да направят дори Наполеона III американец, особено не се очудваш, че Шекс-

1. Ролан Барт. Съвременният мит. — Във: „Въображението на знака“. С., 1991., с. 64

2. Е. М. Мелетинский. Поэтика мифа. М., 1976.

3. Томас Ман. Фройд и бъдещето. — В: „Литературна есеистика“, т. 2. С., 1976, с. 402.

пира е постигнала същата участ... Ако над сцената е окачен портретът на чужденец... то редом до него също искат да видят и няколко портрети на други хора, в американския произход на които никой не би могъл да се усъмни...

Наред с Шекспира висят Георг Вашингтон и Авраам Линколн. Като видиш тези лица, веднага чувствуваш, че Шекспир е изпаднал в най-художествена компания!...

Задача на всеки американец е да бъде преди всичко патриотичен гражданин на просторните прерии, а след това вече индивид, член на цялото човечество. Това чувство го прониква и украсява всичките му представи от самата люлка; само ако си американец, ти си наистина човек (к. м. — С. Ц.).“

Последното цитирано изречение от творбата на Хамсун, на правомерността на чиито обобщения си позволяваме да се доверим, очевидно ни напомня за една емблематична за духа на Възраждането фраза на Йордан Хаджиконстантинов — Джинот: „Първо се родих българин и после човек“.

Епохата на нашето Възраждане е време на духовен, политически (революционен) и икономически подем, очертал териториалните предели на българския етнос, консолидирал социо-културното му единство и в крайна сметка идентифицирал националния му статус.

Логиката на историческия процес детерминира сакрализацията на РОДНОТО като идеологическа мотивация както на движението на черковна независимост, така и на борбата на възстановяване на българската държавност. От Паисий насетне съзнанието за двата аспекта на българския национален въпрос: „да бъдем свободни като другите“ и „какво сме наред с другите“⁴ постоянно генерира оценяване и преосмисляне на близкото и далечното минало през призмата на търсенето на героин-образци за подражание и чрез аксиологическа интерпретация на временното като универсално, на единичното като еталонно, на историческото като митическо.

Особено интензивно и ефективно е митотворчеството през последното десетилетие на Възраждането — следосвобожденското. 80-те години на XIX в., чрез произведенията на З. Стоянов и Ив. Вазов конституират живите и днес национални митове. Според Нортръп Фрай „Повторяемостта е в основата на мита във всеки контекст. Едно общество, дори ако притежава писменост, не може да съхрани възловите митове в съзнанието на хората, ако не ги препредставя непрекъснато. Нормалният начин е митовете да се свързват с ритуали, изпълнявани периодично според свещеното време, като се извършват определени символични действия, включващи преповтаряне на мита.“⁵

Институционализираното честване на 19 февруари, 2 май, 2 юни легитимира личностите на Левски и Ботев, и събитията от Април 1876 г., като МИТИЧЕСКИ за националната душевност, като вечен аксиологически образец за гражданско поведение и всеотдайно служене на Отечеството.

„Немили-недраги“, „Епопея на забравените“ и „Под игото“ на Вазов; „Записки по българските въстания“ и биографиите на Ботев и Левски на З. Стоянов са творбите (всичките писани през 80-те години на XIX в.), които из-

---

4. Бистра Ганчева. Освободителна борба и национално самочувствие („Записки по българските въстания“, „Епопея на забравените“) — В: сп. „Литературна мисъл“, кн. 10, 1986.

5. Нортръп Фрай. Великият код. Библията и литературата. С., 1993, с. 76.

играват най-съществена роля за формирането на митологичния пантеон на българските национални герои.

В настоящия текст ще се опитаме да интерпретираме митоизграждащите функции на биографичната нарация в едно представително за Захари Стоянов и за интересувания ни проблем произведение — „Васил Левски. Дяконът. Чърти из живота му.“ (издадено през 1883 г.).

В творбата целта достоверно да се отрази реалното историческо битие на В. Левски се съчетава със субективната емоционална ангажираност на биографа, не криещ стремежа си да актуализира миналото с оглед проблемите на настоящето.

Освен това, твърде осезаемо присъства разказваческа постановка, която можем да наречем **ХИПОТЕТИЧНОСТ НА ДИСКУРСА**: фактите от биографията на Левски не само служат като средство за обобщения върху политическия, обществено-икономическия и духовния живот на България по време на турското робство (а и след това), но и често отправят повествователя от известното за Левски към предположения за събитийния състав на неизвестното от неговия живот; или от външната, явната страна на неговото революционно битие към предположения за мотивациите и духовния смисъл на неговите постъпки. Фразата „аз съм в положение да докажа ако не фактично, то поне виводно“ е емблематична за тази хипотетизираща повествователна нагласа, която ни дава основание да поставяме съчинението на границата между документалистиката и художествената литература — определено ориентирано към историографския подход и притежаващо черти на романизирана биография, без да се вмества в какъвто и да е жанров модел.

Патриотичната тенденциозност на книгата е зададена още с първите редове и то в контекста на полемичната съпоставка **СВОЕ — ЧУЖДО**: „...Най-последно и ние сме народ, боже мой, и ние имаме национален егоизъм, човеческо достойнство, което трябва да тържествува над чуждите авторитети, трябва да ни характеризира като народ, а не безсъзнателна, самоунижаваща се тълпа...“ (всички цитати са по изданието: З. Стоянов. Съчинения в три тома., т. 2, С., 1983.).

В рамките на тази публицистична тоналност е ситуиран образа на Левски — „Безсмъртния Дякон“ и „неустрашимият български бунтовник, който е носел на гърба си цяла България“.

В животописа на апостола З. Стоянов се опира (както впрочем и в биографията на Ботев) на двете основни светогледни доминанти на Българското възраждане — позитивистичната и историко-романтичната. Авторът е позитивистично категоричен: „Ако Левски се беше родил не в мрачната епоха на нашето минало, то той щеше да бъде друг човек, а не бунтовник“. Наред с това, на въпроса „защо само той да се въоръжи толкова против угнетението на турския ятаган, когато с него заедно са въздишали и теглили ако не и повече милиони други същества?“, отговорът е в духа на ирационалистичното романтическо светоусещане: „Тук е тайната, в подобни само явления може да се определи граница между обикновеното и необикновеното, между слабото и великото, между низките създания и високите характери...“

Започнало с ценностно съпоставяне между „величието на европейците“ и „гигантската деятелност на славния наш патриот“ повествованието за делата на Левски неотклонно следва една линия на моделиране на национална аксиологема. В този аспект функционират както трудно доказуемите, като

буквално достоверни, епизоди от отношенията между героят и вуйчо му арх. хаджи Василий, така и звучащият по-скоро като символ на кардиналната революционна безкомпромисност на апостола, отколкото като автентичен факт, конфликт между него и Г. С. Раковски.

Много са текстовите елементи, които имплицитно и експлицитно ориентират читателската рецепция към асоциацията Левски — християнските апостоли и мъченици, Левски — Исус Христос: земята, в която намира подслон борците за свобода е наречена „святата Румъния“, революционната пропаганда метафорично е характеризирана като „слово божие“, идеята за освобождение е „святата“, Левски е номиниран „апостол в България“, клетвата, написана от неговата ръка е в личната чест, отечеството и „пред Бога“, чрез предателството си поп Кръстьо взема „образа на Юда“, прощалното обръщение на биографа към героя е: „Вечна ти памет, велики мъчениче!“

Освен тези аксиологически асоциации, разчитащи на възпитания в православно-християнската традиция български читател и функциониращи оценъчно (епитетно) — директно като сакрализатори на личността на Левски, а с оглед неговата репрезентативност за последния етап на Възраждането, и на освободителната революция въобще, в биографията присъстват, закодирани, ред сюжетни ситуации, ефективно уподобяващи смисъла на новата българска история с ценностната парадигма на Светото писание. Тази Библизация и респективно универсализация и авторитетизация на Българското е особено интересна като дискурс (няма да ни занимава въпроса доколко З. Стоянов съзнателно се стреми към нея и доколко тя спонтанно възниква в хода на повествованието като логичен продукт на духа на времето).

В биографията е подчертано разкалугеряването на Левски като своеобразна инициация на героя. Времето и мястото на този акт са определено значещи: Възкресение, вторият ден, 1863 година; карловският храм „Света Богородица“. Символното обвързване на Христовото Възкресение е победата на Доброто и спасението на човечеството от греха и злото означава прехода в индивидуалната биография на Левски с конотациите на Нов ден за България.

Топосът също е символен: храмът, имащ (по законите на вечно присъстващото, в която и да е култура, митологично мислене) небесен архетип, е аломорфен на Световното дърво и Свещената планина и като сакрален център се явява Axis Mundi (Световна ос), точка, в която се съприкосновяват Небе, Земя и Ад⁶.

Поведението на Левски не може да се тълкува като демонстрация на антирелигиозност — напротив, пространството на църквата и времето на християнския ритуал осветяват постъпката му от позициите на религиозната авторитетност, подобно на логиката, по която Евангелието при революционната клетва предава своята Божественост върху камата и револвера. Еднотипна идеологическа интенция откриваме и във Вазовата ода „Левски“ от „Епопея на забравените“:

Мисля, че вратата на небесний рай
накъде изглеждат, никой ги не знай,
че не таз килия извожда нататък,
че из света шумен пътят е по-кратък,
.....

6. Мирча Элиаде. Космос и история. М., 1987, с. 34—42.

Латентно присъстващата митологична знаковост на постъпката на Левски в някаква степен е осъзната от автора и маркирана в неговото коментиращо слово:

„Защо той решил да се разкалугери именно на такъв тържествен ден — Великден, ... Аз се осмелявам да предположа при нямането на верни сведения, че той искал да произведе по-голямо впечатление,...“

Той желяел да докаже на съгражданите си, че калугерството и неговите ръждясаи понятия са отживели вече своя век: нови хора и нови идеи са нужни на България...“

Така символите на святото място (храма) и на най-важния за православните християни религиозен празник внушават, че не с кръст и патрахил, а чрез революционно дело трябва да се служи Богу и на България, и респективно сакрализират новия ъдг, който поема в живота си Левски. Път, ценностно пречупен през призмата на фолклоризацията и хиперболичността като стилови доминанти:

„...Левски беше навсякъде и нигде...“

Безбройни са случаите за борбата на Левски с турските власти и предателствата. Във всяко село, във всеки град, гдето е стъпил неговият крак, днес се приказват анекдоти из живота му, как избягал, какво говорил, как шпионите тичали подире му като копои и пр.“

Този пасаж напомня последния стих от Евангелието на Йоан (21:25):

„Има и много други работи, които извърши Иисус и за които, ако би се писало подробно, чини ми се, и цял свят не би побрал написаните книги. Амин.“ (всички цитати от Библията са по последното издание на Светия Синод на Българската църква — София, 1991 г.)

Скритите аналогии между Евангелския образ на Христос и Левски съсем не са маловажен смислоизграждащ фактор в повествованието. Иисус, от позициите на съкровената същина на вярата, защитава учениците си от фарисеите, които ги обвиняват, че ядат житни класове в събота (Лука 6:1—5), а революционният апостол, ядосан от въпроса „Кога ще се освободим поне от гърците и нашите чорбаджии?“, отговаря:

„— Когато захванете да ядете месо и през велики пости“.

Акцентираната, по протежение на целия текст, и в словото на героя и в сливащия се понякога с него глас на повествователя, резервираност на Левски спрямо учените и богатите кореспондира с Иисусовите думи:

„Блажени бедните духом, защото тяхно е царството небесно (Матей 5:3)

...истина ви казвам, богат мъчно ще влезе в царството небесно; и още ви казвам: по-лесно е камила да мине през иглени уши, нежели богат да влезе в царството Божие“ (Матей 19:23—24) (сравни с думите на биографа: „Между златният телец и патриотизма не може да има нищо общо.“).

Социалната тенденциозност в текста на З. Стоянов непременно трябва да се обвърже и с принадлежността на автора към либералната партия, и респективно със социалната политика и социалния състав на тази партия във времето, когато авторът създава своето произведение (през призмата на такава актуализация на миналото трябва да се разглеждат и „курсивите“ върху републиканството и „русофобството“ на Левски)“. Отчитането на тази обусловеност на биографичния подход естествено не унищожава асоциативните нишки, които преминават по модела ТИП — АРХЕТИП от творбата към „великия код“ на Светото писание.

У 3. Стоянов присъства една много интересна (представена като повтаряща се) ситуация, семантично кореспондираща едновременно с Четвърта книга Моисеева — Числа и един разказан от Матей, Марко и Лука епизод от проповедническото битие на Христос:

„Извънредно е обичал Левски децата, с които често се е заpirал да говори, да ги милва и да ги разпитва за едно-друго.

— Те ще да ни умият нас очите — говорел той. — Ние, старите, колкото и да се префиняме, все пак не можем да бъдем чисти българи, да изгоним от себе си турчина, който седи на сърцето ни с чибук в ръката.“

Концепцията за духовната свобода като по-висша идентификация на понятието свобода от политическата независимост и идеята, че за новото свободно общество са необходими нови, психологически необременени от наслоненията на робството хора, конституират дълбокия философски смисъл на тези казани от Левски (или приписани му) думи. Техният сакрален архетип можем да намерим в Библията:

„всички, които видяха славата Ми и личбите Ми, що извърших в Египет и в пустинята, и Ме изкушаваха вече десет пъти, и не слушаха гласа Ми,

няма да видят земята, която съм с клетва обещал на бащите им; (само на децата ми, които са тук с Мене, които не знаят, що е добро, що е зло, на всички малолетни, които нищо не разбират, тям ще дам земята), а всички, които Ме огорчаваха, няма да я видят;) (Числа 14:22—23)

„Но Исус рече: оставете децата и не им пречете да дойдат при Мене, защото на такива е царството небесно.“ (Матей 19:14).

Подчертаната липса на показност и отказа от демонстративна героика по време на съдебното следствие отъждествяват модела на поведение на Левски с лишеното от ореола на изключителността държане на Исус пред съда на Пилат. Син Божий и Син Човеческий, Христос е уникален във Възкресението си и обикновен в страданията си преди и по време на разпятието. Именно чрез тази си „двойственост“ той, еднородният син на Бог-Отец, се явява изкупител на греховете на цялото човечество, с живототворящата сила на който ВСЕКИ може да се идентифицира:

„В него ден ще разберете вие, че Аз съм в Моя Отец, и вие сте в Мене, и Аз във вас“ (Йоан 14:20).

3. Стоянов структурира в книгата си образа на Левски в съответствие с Евангелския функционален модел на Христос: като хармонично единство на НЕОБИКНОВЕНОСТ, СВРЪХЕСТЕСТВЕННОСТ и ТИПИЧНОСТ. Апостолът на свободата е символ, възплъщение на националното достойнство („...Левски Дякона, гордостта и славата на злочастна България!...) и наред с това, в ракурса на възпитателната риторика (той е един от вас, следователно вие можете и трябва да станете като него) е средностатистичен, типичен българин:

„...Левски, скромното дяконче, псалтът, войняговският даскал, който не притежавал друго нищо освен твърд характер, решителност и горещ патриотизъм, колко силен и славен станал той!...“

Съвмещаването на ОРДИНАРНОСТ и ИЗКЛЮЧИТЕЛНОСТ в героя на 3. Стоянов (и в неговия исторически прототип, към автентично представяне на който биографът се стреми), от една страна, отговаря на въздействиелните принципи на агиографския жанр, а от друга, е илюстрация на класическия за Възрожденската словесност синтез на патриотичен митологизъм и публицистика.

Подобно на Вазовата ода⁷ и Захари Стояновата биография на великия революционер е закодирала в себе си един формиран в традициите на християнската православна мисловност „имплицитен читател“. Доколко механизмите на префункционализиране на митологични и религиозни схеми ефективно присъстват в произведението може да се съди от ролята му за битуването на историческата личност Левски в българската духовна история — като образец, като образ-мит.

Може би, в аспекта на тези разсъждения, е правомерно *diffesentia specīfca* на „Васил Левски. Дяконът. Чърти из живота му“ да породи необходимост от един неологистичен жанров обозначител — **БИОМИТОГРАФИЯ**. Биомитографията като вид биография, актуален в епохи на пълно напрежение на всички сили на обществото в името на ценностното утвърждаване на нацията.

---

7. Виж: Александър Панов. Одата като легенда. „Левски“ от Иван Вазов. Литературна мисъл, кн. 8, 1989.